

Přelíčení nad prázdným hrobem

Milan Horák

Co dělá křesťanství křesťanstvím, co je odlišuje od jiných náboženství a duchovních cest?

Není to Ježíšovo poselství lásky a milosrdenství, protože stejné nebo podobné mravní ideály nacházíme téměř ve všech náboženských naukách. Není to ani jistota plynoucí z víry v jediného Boha, protože tu znají právě tak třeba židé či muslimové. Není to ani sám sestup Boha na zem, vždyť jako člověk žil v pozemském světě i Višnu nebo Opeřený had. Tak bychom mohli pokračovat, probírat body věrouky i úkony náboženské praxe a nacházet jejich mnohdy velmi přesné paralely v jiných náboženstvích. Pro jeden pojem bychom však přece obdobu nenašli — pro zmrtvýchvstání Krista.

Opravdu? Oprávněně se hned mohou ozvat pochyby. Což nám legendy z různých koutů světa nevyprávějí o světcích, kteří křísili mrtvé? Což neslycháme o lidech, kteří byli považováni za mrtvé a kteří se po několika dnech probudili? Nebo nestává se snad, že člověk, který ztratil někoho blízkého, je občas mylně přesvědčen, že nezemřel, ba namlouvá si, že ho viděl, ba hovořil s ním? Anebo, ještě hůře, není celé to „zmrtvýchvstání“ jen zbožný výmysl, mající dodat křesťanské věrouce punc výjimečnosti? Kdo se začte do zpráv, které nám o zmrtvýchvstání zanechali evangelisté, zjistí brzy, že je to skutečnost náramně zamotaná, rozporuplná a nejistá. Tohle má být událost, která odlišuje křesťanství od ostatních náboženství, tohle má být onen středobod, který činí křesťanství křesťanstvím?

Dobrá, připusťme pochyby a podívejme se pečlivě, co všechno můžeme říci o zmrtvýchvstání. S pomocí svědectví i vlastní znalosti světa se pokusme nejprve zjistit a posléze i vysvětlit, co se tehdy vlastně událo.

Neřešitelný rozpor

Svědectví, z nichž můžeme vycházet, nalezneme v posledních kapitolách novozákonních evangelií (Matouš 27–28, Marek 15–16, Lukáš 23–24, Jan 19–21). Jsou ovšem v mnohém ohledu neúplná a hlavně nepopisují samotný průběh zmrtvýchvstání, nýbrž jen události, které předcházely a následovaly. Co se vlastně při zmrtvýchvstání stalo, musíme si tedy ze svědectví evangelistů teprve odvodit, používající přitom odjinud načerpané znalosti a vlastní rozum.

Protože skutečnost zmrtvýchvstání je založena na skutečnosti zmrtvýchvstalého Krista, pokusíme se nejprve pochopit, s jakým druhem existence se ve Zmrtvýchvstalém vlastně setkáváme. Některá svědectví totiž přímo navozují dojem, že se nejednalo o žádné fyzické jsoucno. Tak se dočítáme, že zmrtvýchvstalý Kristus se zjevoval v různých podobách (Marek 16,12), že znenadání mizel před očima přítomných (Lukáš 24,31) a stejně náhle se zase objevoval (Lukáš 24,36), nebo že procházel zavřenými dveřmi (Jan 20,19 a Jan 20,26). Něco takového bychom ovšem neočekávali od člověka z masa a kostí; spíše se tak chová nehmotný duch, možná jen přízrak, možná dokonce pouhá představa. Jako pochopitelné a rozumné se nám tak nabízí vysvětlení, že setkání se Zmrtvýchvstalým se odehrála jen v duchu, ba jen v myslích učedníků. Takto vysvětlují zmrtvýchvstání Krista někteří současní psychologové a teologové, jedni hledající pramen těchto posmrtných setkávání v rozrušených duších, které se

nedokázaly vypořádat se smrtí svého milovaného mistra, druzí vidouce v zážitcích Zmrtvýchvstalého nejvyšší výraz víry v Boží moc a v Kristem vyslovená zaslíbení.

V zásadním rozporu s těmito vysvětleními jsou ovšem jiná svědectví týchž evangelistů, v nichž se Zmrtvýchvstalý ukazuje jako osoba prokazatelně fyzická. Tak čteme například o ženách, které po shledání s ním objímají jeho nohy (Matouš 28,9), a slyšíme jej, jak vyzývá své učedníky, aby se ho dotkli a tím přesvědčili, že není jen přízrak (Lukáš 24,39, Jan 20,27). U Lukáše zmrtvýchvstalý Kristus výslovně dodává: „duch přece nemá maso a kosti, ale — jak vidíte — já je mám“ a následně před zraky učedníků dokonce jí (Lukáš 24,43). Vezmeme-li tato slova evangelií vážně, jeví se nejpřirozenějším vysvětlením Zmrtvýchvstání představa, že Ježíš nezemřel doopravdy, ale jen zdánlivě. I s takovými výklady se dnes nezděravě setkáváme, zejména mezi představiteli hnutí Nového věku: Kristus podle nich prošel jen určitou klinickou smrtí a v noci ze soboty na neděli se opět probudil k životu. Podle některých vykladačů se dostal do tohoto stavu mimoděk, prostě šťastnou souhrou okolností, podle jiných se do něho uvedl sám, podobně jako to dokáží mistři jógy.

Ze dvou skupin evangelijních svědectví o zmrtvýchvstalém Kristu tak dospíváme ke dvěma rozumným a přirozeným, avšak zcela protichůdným vysvětlením. Bylo-li setkávání se Zmrtvýchvstalým jen zdání, potom musel Ježíš na kříži opravdu zemřít; bylo-li skutečné, pak musela být zdánlivá jeho smrt. Buď mají pravdu svědectví o nehmotném bytí zmrtvýchvstalého Krista, anebo naopak svědectví o jeho hmotných skutcích. Jen jedna skupina svědectví může platit; chceme-li se jedné přidržet, musíme druhou zavrhnout. Nebo se můžeme přiklonit ke třetí možnosti, která se nám zjevně nabízí — zavrhnout všechna svědectví a zmrtvýchvstání prohlásit za pouhý výmysl, za zbožnou povídačku, nebo v lepším případě za obrovský omyl.

Obhajoba svědků

Svědectví, na nichž jsme zakládali své dosavadní úvahy, jsou však jediná, která máme; zavrhneme-li je, nebudeme moci zmrtvýchvstání vysvětlit jinak než abstraktní spekulací. Náš úsudek o jejich nespolehlivosti je sice logický a jasný, ovšem právě pro nedostatek jiných pramenů bychom měli raději o něco důkladněji prověřit, zda jsme neuvažovali příliš zbrkle. Zvážili jsme opravdu všechny možnosti, které mohly nastat? Vyloučili jsme opravdu všechna jiná vysvětlení? Nikoli. Zatím jsme postupovali jen podle dvou nejzřetelnějších výkladových nití, které se nabízely. Má-li být náš úsudek podložený, musíme provést opravdový rozbor všech případů, které mohly nastat.

Máme-li z prvního pohledu na evangelijní svědectví dojem, že jsou nespolehlivá, pokusme se nejprve probrat možné zdroje této nespolehlivosti. Možná si svědkové vymýšleli nebo dokonce lhali; možná se prostě mylili; možná byla jejich svědectví později mimoděk zkomolena; možná je někdo vědomě dodatečně pozměnil. Projděme si jednotlivě tyto možnosti a odhadněme, nakolik je která z nich pravděpodobná.

Nejprve si představme, že svědectví podaná v evangeliích jsou falešná, tedy že svědkové vědomě popisují skutečnosti jinak, než je sami viděli. Že by se bylo jednalo o lež ze zlého úmyslu, můžeme víceméně vyloučit; vždyť svědkové se sami hlásili k vyznavačům Krista a byli ochotni za svá svědectví trpět. Ovšem ani zbožná lež, výmysl či klam šířený v dobré vůli není uspokojivým vysvětlením podivných rozporů ve svědectvích. Pokud svědkové chtěli dát spolubratřím jistotu, kterou sami neměli, proč by si vylhali právě něco, čemu je tak těžké uvěřit? Proč by v rámci jednoho tvrzení byly zmiňovány skutečnosti, které si při pokusu o

rozumné vysvětlení vzájemně odporují? Označíme-li svědectví za falešná, pak obviníme svědky nejen z toho, že jsou lháři, ale navíc, že jsou špatní lháři. To je ovšem výklad dosti nepravděpodobný s ohledem na mravní zásady, k nimž se svědkové hlásili, a podezření tak těžké, že bychom je neměli přijímat dříve, než vyloučíme ostatní možnosti.

Mnohem pravděpodobněji zprvu vypadá vysvětlení, že svědkové vypovídali podle svého nejlepšího svědomí, ale že se ve svých popisech mýlili. Mohli z neznalosti věci nesprávně vidět, mohli si z nepochopení viděné zkomolit, mohli z přílišného zármutku nebo nadšení pouhé představy mimoděk považovat za pravdu, které sami věřili. Takové vysvětlení se zdá být přirozené a lidské; mlčky však staví na předpokladu, že my jsme schopni poznávat a chápat tehdejší události lépe než sami svědkové. To sice není vyloučeno, ale vzhledem k tomu, že svědkové popisují skutečnosti, které se odehrávaly v jejich bezprostřední blízkosti a v prostředí, které z vlastní zkušenosti znali, musíme být s tímto výkladem opatrní. Ježíšovi učedníci ani jejich nástupci nebyli — navzdory rozšířeným představám — žádní prostřáčekové. Mnohé zmínky v evangelijním textu nám dávají tušit, že nemálo z nich prošlo po boku Ježíšově nebo už dříve duchovním výcvikem pod spolehlivým vedením, a dá se předpokládat, že by byli dokázali dobře rozpoznat, zda Ježíš zemřel skutečnou nebo jen zdánlivou „jógínskou“ smrtí, nebo že by se byli nenechali svést k víře ve zmrtvýchvstání Kristovo pouhým přeludem.

Jsou-li svědectví evangelii nespolehlivá, nemusí to ovšem být jen chybou svědků samotných. Vyprávění o událostech kolem smrti Ježíše Krista se nejspíše nějakou dobu předávala ústně, než byla nakonec zapsána. Možná celých několik desítek let si tyto příběhy vyprávěli lidé, kteří nebyli jejich přímými svědky a kteří je tudíž mohli bezděky zkomolit. Víme přece dobře, jak rychle se dokáže měnit zpráva předávaná při hře na tichou poštu nebo jak snadno narůstají kolující pomluvy. Na vyprávění o zmrtvýchvstání Krista se však taková přirovnání věcně nehodí — narozdíl od tiché pošty byla předávána po mnoha cestách zároveň a narozdíl od pomluv byla provázena posvátnou úctou, snažící se zachovat všechno věrně a přesně. V době, kdy se evangelia objevila v písemné podobě, byla ústní vyprávění ještě živá a všeobecně rozšířená. Čtyři kanonická evangelia, z nichž vycházíme, byla založena na těch verzích příběhů o Ježíši Kristu, které se vyprávěly mezi křesťany ve všech zemích, kam křesťanství proniklo — ostatně právě proto se ve sbírce svatých knih ocitla tato čtyři, zatímco jiná, používaná jen místně, postupně bezmála upadla v zapomnění. Veliký důraz byl přitom kladen na čistotu svědectví; zvěstovateli byli ti, kdo stáli blíže prameni — presbyteri, „presbyteroi“, tedy „starší“ — a různá vyprávění téže verze příběhu byla srovnávána a navzájem tak ověřovala svou pravost a spolehlivost. Legendární zkomolení se mohlo vloudit spíše do vedlejších příběhů o narození a pozemských skutcích Ježíšových, jimž nebyla věnována taková pozornost; těžko je však myslitelné u smrti a zmrtvýchvstání, které tvoří samo jádro křesťanské zvěsti.

Konečně zbývá možnost, že přes spolehlivost svědků i jejich následníků byla evangelijní svědectví někým pokroucena záměrně. Proti tomuto podezření můžeme ovšem postavit tytéž argumenty jako proti zkomolení nechtěnému. Cílená manipulace s tradicí by mohla být úspěšná jen tehdy, kdyby byla provedena v celé křesťanské církvi naráz. K takové však dojít nemohlo — v době, z níž máme texty evangelii zachovány v podobě, na niž zakládáme své úvahy, neexistovala ještě žádná centrální církevní organizace a nebylo moci, která by byla dokázala podobnou manipulaci provést, ba která by byla vůbec měla důvod podobnou manipulaci chtít.

Zajisté, žádné z vyřčených podezření nemůžeme vyvrátit úplně, se stoprocentní jistotou. Všechna je však můžeme označit za velmi nepravděpodobná. Úvahy, které nás k tomu vedou, jsou přitom přesnější než první dojem, na jehož základě jsme evangelijní svědectví zprvu označili za nespolehlivá. Proto se nyní vrátíme k onomu prvnímu posudku a prověříme, zda jsme v něm neudělali chybu. Teprve poté budeme moci svědectví evangelií opravdu zpochybnit.

Novorozená hmota

K názoru, že buď zmrtvýchvstalý Kristus byl jen přelud, nebo naopak Ježíšova smrt byla jen zdánlivá, jsme dospěli logickou úvahou založenou na svědectví evangelistů a na dvou nevyslovených předpokladech. Zcela samozřejmě jsme vycházeli ze zkušenosti, že hmotná forma lidského těla je víceméně stálá a neměnná, a z ní jsme odvodili tvrzení, že Zmrtvýchvstalý procházející zavřenými dveřmi a před očima měnící svou podobu může být jen nehmotný zjev. Se stejnou samozřejmostí jsme předpokládali, že funkční lidské tělo je vždy pokračováním funkčního lidského těla, tedy nemůže vzniknout jinak než počtím a následným spojitým vývojem a růstem; proto jsme došli k závěru, že hmatatelný Kristus, přijímající hmotnou stravu, nemohl být krátce předtím mrtvý.

Zmíněné předpoklady skutečně odpovídají naší běžné zkušenosti. Její rámec jsme však překročili už v okamžiku, kdy jsme začali mluvit o evangeliích a o Ježíši Kristu. Naše úvahy mají smysl jen tehdy, když běžnou zkušenost rozšíříme o pojmy, s nimiž pracuje křesťanství. Pro ně už ovšem ony dva předpoklady neplatí — selhávají na stvoření světa.

Ať už si konkrétní průběh stvoření světa představujeme jakkoli, můžeme v něm rozlišit dva základní stavy. První je jakési prabytí, zcela mimo prostor a čas, protože ty ještě nejsou stvořeny. Jediné jsoucno tohoto prastavu je Bůh sám; mimo Boha není nic, a Bůh je čistý duch. Do protikladu k tomuto prvnímu stavu můžeme postavit druhý, v němž existuje časoprostorový hmotný svět odlišný od Boha, svět obsahující též hmotná lidská těla. Předpoklad, že lidské tělo je vždy výsledkem vývoje z lidského tělesného zárodku, tedy v tomto případě neplatí.

Pohlédneme-li s tímto vědomím do stvořeného světa, nalezneme ve hmotě nesčetně stop působení ducha. Zákony pohybu, růstu a proměny, které působí kolem nás i v nás, jsou výrazem nebeských harmonií, obrazem duchovních pravzorů, odrazem Božího nitra. Narozdíl od nezávislého ducha prapočátku jsou však zákony hmotného světa přesně vypočitatelné, jsou vázány nutností, která Bohu samotnému není vlastní. S trochou nadsázky si tento vztah můžeme představit jako práci s rozpuštěnou sádrov: Řídká sádrová kaše nám zpočátku plně podléhá, dá se míchat, přelévát a formovat do nových a nových tvarů, odpovídajících naší vůli v daném okamžiku; po chvíli však začne tuhnout, její tvárnost se ztrácí, až nakonec strne ve formě, kterou jsme jí dali jako poslední. Podobně hmota, která je zprvu přímým obrazem svobodně tvořícího ducha, se nakonec stává strnulým otiskem minulých duchovních dějů, který známe z vlastní zkušenosti dnes. Při pohledu na stvoření světa se tak ukazuje, že ani druhý zmíněný předpoklad, týkající se stálosti a neměnnosti hmotného těla, není zdaleka samozřejmý.

Co má však stvoření světa společného se zmrtvýchvstáním Ježíše Krista, které se snažíme pochopit? Nic menšího než samu ústřední postavu obou událostí. Bytost, která v Ježíši sestoupila do pozemského světa, je tatáž božská světotvorná síla, totéž Slovo, které bylo od

počátku a skrze něj povstal všechen viditelný i neviditelný svět. V člověku se Slovo vtělilo do strnulé hmoty, aby ji učinilo znovu tvárnou a otevřenou působení ducha.

Co se stalo na Golgotě

Myšlenka, kterou jsme právě vyslovili, sice odporuje přírodním zákonům, jak je známe dnes, ale neodporuje principům, podle nichž jsou tyto přírodní zákony utvářeny. Jsme-li ochotni přijmout názor, že hmotný svět byl vytvořen Duchem, pak nemáme důvod odmítat představu, že zmrtvýchvstání bylo novým stvořitelským činem téhož Ducha. Máme-li ji však opravdu vzít za možné vysvětlení událostí na Golgotě, musíme se nyní obrátit opět ke svědectvím evangelíí a ověřit, že nám poskytuje bezrozporný a smysluplný výklad.

Otázka po existenci Zmrtvýchvstalého, která nás na počátku našich úvah dovedla k rozporům, je naší novou myšlenkou zodpovězena uspokojivě: Zmrtvýchvstalý Kristus měl tělo hmotné, ale jeho hmota podléhala okamžité vůli ducha — mohl tedy jíst a dotýkat se, ale zároveň měnit svou podobu, náhle se zjevovat a opětovně mizet.

Další otázka se váže k samotnému průběhu zmrtvýchvstání. Evangelisté zdůrazňují kontinuitu Ježíšova těla; hrob je prázdný, protože Kristus vstal z mrtvých v témže těle (Matouš 28,5–6, Marek 16,6, Lukáš 24,3, Jan 20,6–8), nesoucím ještě čerstvé stopy ukřižování (Jan 20,27). Mohli bychom se ptát, zda toho bylo zapotřebí, vždyť tvůrčí Slovo by si jistě mohlo vytvořit tělo zcela nové. Slovo však nepřišlo na zem, aby předvádělo svou moc, ale aby hmotu odcizenou duchu osvobodilo z její strnulosti a učinilo ji opět jeho plnohodnotným nástrojem. Staré tělo, které zrcadlilo již jen minulost stvoření, muselo být vráceno do prapůvodního stavu hmoty jako jeho přímého odrazu ducha, hmoty viditelné a hmatatelné jen v okamžicích a v podobách, v nichž činně a chtěně působí duch.

Podobným způsobem můžeme vysvětlit, proč Ježíš Kristus musel zemřít doopravdy a ne jen zdánlivě. Zatímco za života je duch ve svém působení omezován tělem jen částečně, smrt je omezení absolutní — hmota těla se rozpadá a duch musí chtít nechtě opustit pozemský svět. Pokud tvůrčí Slovo mělo přinést hmotě opravdové produchovnění, pak muselo projít i tímto nejhlubším bodem hmotné existence. Protože výklady zmrtvýchvstání jako zdánlivé smrti, jíž procházeli adepti mystérií, se zřejmě objevily už v prvních letech křesťanství, zdůrazňuje Janovo evangelium, sepsané jako poslední, že z probodeného Ježíšova těla „vyšla krev a voda“ (Jan 19,34–35); Ježíš byl jistě mrtev doopravdy a úplně, protože v jeho těle už započaly nevratné rozkladné procesy. Slovo tak proniklo všechny stupně vztahu mezi duchem a hmotou, všechny úrovně pozemského bytí byly dotčeny Duchem a vráceny do souvislosti s ním.

Konečně, celá událost zmrtvýchvstání získává ve světle našeho výkladu smysl, k jehož pochopení nemusíme přijímat dogma, ale který můžeme pochopit nepředpojatým pohledem a rozumem. Tradiční slova o prvotním pádu, o dědičném hříchu a o vykoupení, která se v ústech mnohých lidí proměnila v prázdné slupky, můžeme nyní naplnit jasnými pojmy. Pozemský člověk a s ním celý hmotný svět se odcizil Duchu, z něhož povstal. Tomuto odcizení plně podléháme, když se zrodíme na zemi. Slovo, tvůrčí síla Ducha, sestoupilo do pozemského člověka a prodchlo celou jeho bytost. Strnulost, která poutala lidského ducha, překonalo i v její nejtěžší podobě — ve smrti. Lidská přirozenost, společná všem lidem, se dotekem Slova změnila. Jako byl každý člověk poddán jhu odcizené hmoty, tak může každý člověk ve svém nitru nalézt vtělené Slovo a vydat se jeho cestou.

Tak vstal Kristus z mrtvých. Tak přinesl smysl pozemskému světu a nám vykoupení — možnost, abychom šli v jeho šlépějích.